

Вовк М.П. Педагогічна фольклористика в Україні: ретроспектива, цінні практики. Гуцульська школа як феномен етнопедагогіки: педагогічні ідеї Петра Лосюка у вимірах сучасної освіти: зб. наукових праць І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 6 березня 2026 р. с. Яворів / За наук. ред. Червінської І.Б., Філіпчук Н.О. / Київ-Івано-Франківськ – Київ : Талком, 2026. – 376 с. С. 41-48.

ПЕДАГОГІЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИКА В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВА, ЦІННІ ПРАКТИКИ

У тезах висвітлено ретроспективу становлення і розвитку педагогічної фольклористики в Україні від другої половини ХІХ до першої чверті ХХІ століття. Розкрито міждисциплінарний характер фольклористики та її педагогічний потенціал у професійній підготовці майбутніх фахівців. Проаналізовано науково-педагогічну спадщину М. Максимовича, М. Дашкевича, О. Потебні, М. Сумцова, Ф. Колесси та їхній внесок у формування освітніх традицій вивчення фольклору. Акцентовано значення фольклористичних ідей та ціннісних практик для утвердження національно-культурної ідентичності сучасної української освіти.

The article examines the retrospective development of pedagogical folkloristics in Ukraine from the second half of the nineteenth century to the first quarter of the twenty-first century. It reveals the interdisciplinary nature of folkloristics and its pedagogical potential in the professional training of future specialists. The scholarly and pedagogical legacy of M. Maksymovych, M. Dashkevych, O. Potebnia, M. Sumtsov, and F. Kolessa is analyzed, with particular attention to their contribution to establishing educational traditions of folklore studies. The importance of folkloristic ideas and valuable educational practices for strengthening national and cultural identity in contemporary Ukrainian education is emphasized.

У другій половині ХІХ – у перші десятиліття ХХІ ст. відбувався розвиток української фольклористики, зокрема педагогічної фольклористики у контексті персонологічного виміру, що підтверджує студіювання архівних матеріалів, документів, періодичних видань, монографічних досліджень. Вивчення відповідних ресурсів уможливило представлення унікального досвіду вивчення фольклору, розуміння націєтворчого потенціалу українознавчої, культурологічної, фольклористичної думки в українському науково-освітньому просторі упродовж ХІХ – у першій чверті ХХІ ст.

Протягом означеного періоду сформувалась плеяда педагогів-фольклористів, етнографів-професіоналів, аксіологічно спрямована наукова і педагогічна діяльність яких зумовила утвердження професійних засад фольклористики. Фундаментальний вплив на кристалізацію освітніх традицій вивчення фольклору здійснили подвижники українознавчих напрямів освіти і науки щодо організації наукових осередків, заснування періодичних видань,

створення українознавчих кафедр, впровадження фольклористичних, етнографічних курсів у підготовку майбутніх філологів, істориків.

У наукових студіях українських дослідників *фольклор* розглядався крізь призму міждисциплінарних студій і набув статусу функціонального, комунікативного феномену національної культури, в якому втілена народна модель світосприйняття, мовна картина світу; як одного з основних джерел різних видів професійного мистецтва; як синкретичного художньо-естетичного явища, якому властиві варіативність, анонімність, колективність, імпровізаційність, усність. Історія дослідження фольклору з позицій його функціонального спектру в соціумі, синкретичної природи, аксіологічного потенціалу, етностетики, жанрології, поетики становить основу зародження, становлення та розвитку фольклористики як науково-освітньої галузі.

Гене́за української фольклористики походить «від просвітницько-романтичних захоплень, прагнень порятувати від загибелі найперше українську народну пісню, публікацій збірників із передмовами до фундаментальних фольклористичних досліджень Олександра Потебні, Михайла Драгоманова, Івана Франка, до «вибухової» діяльності Етнографічної комісії ВУАН, відкриття Інституту фольклору (1936), до появи видань академічної серії «Українська народна творчість» (з 1961 р.), до сформованої когорти українських фольклористів другої половини ХХ ст., до відкриття кафедр фольклористики в Київському та Львівському університетах (1990-ті рр.)».

Уперше поняття фольклор, фольклористика використав М. Драгоманов, підготувавши для «Етнографічно-статистичного гуртка» під керівництвом І. Франка реферат про італійську та французьку етнографічну бібліографію (1883), в якому йшлося про фольклористів – спеціалістів з народної словесності у Західній Європі. На першому Міжнародному конгресі фольклористів у Парижі (1889) М. Драгоманов виступив з доповіддю, у якій фігурували ці поняття.

В історичній ретроспективі окреслилась *інтердисциплінарність* фольклористики – тенденція, що визначає її інноваційний розвиток у зв'язку з суміжними дисциплінами, в результаті взаємодії з якими утворився спектр напрямів (лінгвофольклористика, етномузикознавство, фольклоротерапія, текстологія, джерелознавство та ін.). Інтердисциплінарність передбачає аналіз фольклору у вимірах контекстного, антропологічного, функціонального, культурологічного, полікультурного підходів.

Зазначимо, що *педагогічна фольклористика* – напрям фольклористики, який на основі філософських засад антропоцентризму, естетичних, етичних, інтелектуальних можливостей фольклорного слова дозволяє репрезентувати досягнення фольклористики, її наукової думки у професійній підготовці майбутніх фахівців (учителів-філологів, фольклористів, етномузикознавців та ін.), в освітній практиці загальноосвітньої школи.

Фундаменталізація наукових засад та освітніх традицій вивчення фольклористики утверджувалась в умовах класичних університетів: Університету Святого Володимира (Київського університету: Михайло Максимович, Микола Костомаров, Олександр Котляревський, Микола Дашкевич, Володимир Перетц, Андрій Лобода та ін.), Університету Яна

Казимира (Львівського університету: Яків Головацький, Філарет Колесса, Володимир Гошовський, Теофіль Комаринець та ін.), Харківського університету (Ізмаїл Срезневський, Олександр Потебня, Микола Сумцов, Дмитро Зеленін та ін.).

Зупинимося на окресленні досягнень у розвитку фольклористики, зокрема її педагогічного напрямку, у спадщині знаних вчених-педагогів.

Зародження науково-теоретичних та педагогічних засад фольклористики пов'язане з іменем *Михайла Олександровича Максимовича*. Його призначення на посади завідувача кафедри словесності та ректора університету пов'язане із «здійсненням бажання вченого повернутися в Україну (до того обіймав посаду професора ботаніки у Московському університеті. – М.В.), туди, де, за його словами, були «земля і небо його предків». Він пов'язував з цим переїздом надію глибше займатися українським фольклором. Про це він згадав і в передмові до збірника 1834 р. («Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем»)).

У 1827 р. М. Максимович видав збірник «Малорусские песни». Це була унікальна подія в історії української фольклористики. М. Грушевський назвав передмову до цього видання «маніфестом української фольклористики». Праці, педагогічна діяльність М. Максимовича «спонукали українське студентство до активних пошуків та популяризацію творів фольклору, історичного епосу, пов'язаного із найяскравішими сторінками національного визволення, створення у ХІХ ст. українських шкіл для молоді та старшого загалу, а пізніше – дозволили об'єднати під егідою П. Чубинського у Південно-Західний відділ Російського Географічного товариства».

Інноваційні процеси вивчення фольклору в університетській практиці пов'язані з діяльністю професора *Миколи Павловича Дашкевича* (1852 – 1908). Завідувач кафедри всесвітньої (західноєвропейської) літератури Університету Святого Володимира, голова Історичного товариства Нестора Літописця (1899 – 1905), М. Дашкевич був викладачем європейського рівня, про що свідчить його обізнаність у загальносвітових філологічних теоріях, концепціях, зокрема, у галузі фольклористики.

Наукові досягнення, викладацька діяльність М. Дашкевича зумовили новий етап у вивченні народної словесності в умовах класичних університетів. Саме він є автором програм перших фольклористичних курсів, у процесі яких застосовував порівняльний текстологічний аналіз фольклорних та літературних текстів різних європейських літератур. Професор глибоко цікавився методологічними теоріями вчених світового рівня – братів Грімм, Т. Бенфея, В. Гумбольдта та ін. Наукові зацікавлення педагога реалізовувались у структуруванні змісту літературознавчих дисциплін, а також у процесі викладання фольклористичного курсу – історії давньої народної словесності. Він обстоював ідею самобутності, оригінальності української літератури з-поміж європейських.

М. Дашкевич здійснив вагомий внесок у становлення теоретико-методологічних основ культурно-історичної школи, зокрема, у розробку теорії самозародження сюжетів. Цю ідею підтверджують збережені архівні документи

– лекційні матеріали до дисциплін: історія літератур, історія казки, повісті і роману, історія епосу, історія давньої народної словесності, історія французької літератури, історія італійської літератури тощо.

Учень А. Метлинського, *Олександр Опанасович Потебня* (1835 – 1891) здобув авторитет у світовому мовознавстві, літературознавстві, фольклористиці як розробник порівняльно-історичної теорії мовознавства, як основоположник психологічного напрямку в українському мовознавстві, психологічної школи в українській фольклористиці.

На переконання професора М.Дмитренка, молодий О. Потебня ще до захисту магістерської дисертації («Про деякі символи в слов'янській народній поезії» (1860)) читав лекції студентам», і серед студентства закарбувався «образ запального, енергійного університетського викладача, діяча громадського руху, чий вплив на юних людей був магічним», він «привертав до себе найпалкіші симпатії молоді, коли говорив про історичне минуле нашої батьківщини, про нашу пісню, про нашу поезію і закликав до вивчення її, до любові до неї».

Значна частина наукового доробку вченого (майже половина) присвячена дослідженню народної словесності крізь призму міфології, мовних явищ, етимології, діалектології, літератури, історії, української і слов'янської культури загалом.

Відомо, що Олександр Опанасович вирізнявся вокальними здібностями, з його голосу записував народні пісні М. Лисенко. Сам О. Потебня збирав пісні упродовж життя. Його загальний доробок становить понад 350 пісень, до інтерпретації і систематизації яких він застосовував професійний підхід: «вивчав народну пісню в органічній єдності її словесного й музичного компонентів».

Сучасники О. Потебні, його учні акцентували увагу на високому рівні педагогічної майстерності професора. Він володів особливим мовним чуттям, естетичним сприйняттям світу, інтелектуальними здібностями, що безпосередньо виявлялися у спілкування зі студентською молоддю. Він, на думку М. Сумцова, був «охоронцем наукових інтересів і загальних моральних університетських принципів». Його ідей покладені в основу сучасних уявлень про специфіку художнього, фольклорного слова та психологію художньої творчості, які розвивають представники структурно-типологічної, антропологічної, функціональної фольклористичних шкіл.

У розвитку української фольклористики з іменем *Миколи Федоровича Сумцова* пов'язаний процес кристалізації фундаментальних наукових основ міфологічної, культурно-історичної фольклористичних шкіл та інноваційні процеси в освітній практиці вивчення народної словесності. Професор Харківського університету, завідувач Етнографічного музею при університеті вирізнявся активною просвітницькою, дослідницькою, збиральницькою діяльністю: був головою Харківського історико-філологічного товариства, ініціював створення сучасної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка, першого педагогічного товариства (педагогічного відділу при Харківському історико-філологічному товаристві).

Микола Сумцов першим з викладачів Харківського університету почав читати лекції українською мовою 1906 року. Активно підтримував жіночу освіту. Очолював Музей витончених мистецтв і старожитностей, Етнографічний музей та Музей Слобідської України. Фольклористичній проблематиці присвячена значна кількість його праць (загальна їх кількість перевищує 1500). Синтезованою працею, яка засвідчує контекстний підхід М. Сумцова до дослідження етнографічної та фольклорної специфіки Слобожанщини, є фундаментальна розробка «Слобожани» (1918). Саме завдяки ґрунтовним науковим результатам, педагогічній майстерності М. Сумцов був викладачем-новатором, педагогом європейського рівня, який утверджував контекстний і функціональний підходи до вивчення фольклору.

Проблематика науково-фольклористичних праць М. Сумцова достатньо диференційована: дослідження народної словесності, міфосимволіки, етнічної ритуальної організації життєдіяльності, етнографічної специфіки українського, слов'янського етносів та окремих європейських народів. Цей факт підтверджує, що М. Сумцов сприяв становленню системи професійної підготовки майбутніх філологів й істориків на засадах міфологічної та культурно-історичної наукових шкіл. Наукові напрацювання викладача реалізовувались у змісті курсів з історії словесності (всього М. Сумцовим було розроблено і прочитано близько 30 курсів і спецкурсів), у процесі спрямування науково-дослідницьких пошуків студентів у галузі етнографії, фольклористики.

М. Сумцов був одним із перших розробників професійних програм організації етнографічних та фольклорних експедицій. Він уклав ряд програм і вказівок, якими «користувались десятки і сотні краєзнавців, усі прихильники українського народного мистецтва». Як ініціатор проведення II археологічного з'їзду в Харкові М. Сумцов уклав фольклорно-етнографічні програми для збирання інформації про селянське життя, відомостей про кобзарів і лірників, матеріалів про писанкарство, предметів селянського побуту тощо.

Варто акцентувати, що М. Сумцов заснував перший в Україні Етнографічний музей, у якому була представлена матеріальна і духовна культура Слобожанщини. Надзвичайною активністю відзначалась діяльність професора щодо залучення студентів історико-філологічного факультету до збирання етнографічного, фольклорного матеріалу, що свідчить про цілеспрямоване впровадження елементів фольклорно-етнографічної практики.

Зі спадщиною фольклориста, етнографа, музикознавця, літературознавця, завідувача першої кафедри фольклору та етнографії у Львівському університеті *Колесси Філарета Михайловича* (1871–1947) можна ознайомитися за працею «Українські народні пісні і їх зв'язок з життям». Необхідно відзначити, що авторитетний вплив на професійне становлення Ф. Колесси мали праці О. Потебні, а також професіоналізм М. Лисенка, який був улюбленим композитором українського студентства. Після особистого знайомства М. Лисенко «спрямовував зацікавлення молодого вченого у бік поглибленого вивчення української народної пісні».

Проаналізувавши основні результати фольклористичної (наукової і педагогічної) діяльності Ф. Колесси, зауважимо, що він є автором двох

навчально-методичних видань, в основу яких покладено культурологічний, контекстний підходи до аналізу народної словесності, що відповідно сприяло формуванню дослідницької культури, текстологічних умінь майбутніх фахівців («Огляд українсько-руської народної поезії» (1905) та «Українська усна словесність» (1938)). «Українська усна словесність» – це універсальне видання, у якому комплексно обґрунтовано методологічні засади фольклору та фольклористики, висвітлено найвагоміші результати з історії фольклористики, зафіксовано першоджерельний матеріал за фольклорними жанрами, здійснено загальний огляд діяльності українських етнографів та народних співців, а також вміщений хрестоматійний матеріал – твори з поясненнями та нотами.

Персонологічний дискурс розвитку фольклористики, педагогічної фольклористики, потребує подальшого наукового осмислення на основі першоджерельних матеріалів. Констатуємо, що на початку 1990-х років в українській історико-педагогічній науці спостерігався яскравий сплеск дисертаційних досліджень з проблеми вивчення потенціалу фольклорної жанрології на інтелектуальний, світоглядний, етико-естетичний розвиток особистості учня, студента. І подібні дослідження необхідно продовжувати.

Переконані, що нині в умовах ідеологічного, культурного протистояння України під тиском російського імпералізму спадщина, інноваційні ідеї вчених-фольклористів, викладачів є вагомим підґрунтям утвердження національної культурної ідентичності. І фольклористика, педагогічна фольклористика покликані реалізовувати цю важливу місію у сьогоденні і довести, за словами Олександра Потебні, що «і в нас є щось своє, нами і по-нашому зроблене для цивілізації світу; є своє і в науці, і в мистецтві, і в суспільності. Настане час, коли до нас будуть уважно прислухатися і на Заході».

Список використаних джерел:

1. Вовк М.П. Педагогічна фольклористика в Україні. Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.Сухомлинського НАПН України. https://www.youtube.com/watch?v=s7Kh1Oj_OjI&t=747s
2. Вовк М.П. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – початок XXI ст.): навч. посібн. / Мирослава Петрівна Вовк; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2014. – 202 с. <https://ipood.com.ua/e-library/posibniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-druga-polovina-hh--pochatok-hh-stolittya/>